

T. G. ROSAAS OG ANTSIRABE

av

FRIDTJOV BIRKELI

Ibsens Peer Gynt har vi jo ved en stilltiende overenskomst i dette land anerkjent som det karakteristiske arsenal, hvor alt det finnes som er norsk, både godt og vondt. Blant det siste var, etter Ibsens mening, også de slemme misjonærene fra Stavanger, disse som ifølge Kielland og andre norske diktere hadde det travelt med å spre den såkalte Stavanger-kultur, hva nå det enn måtte være, til fjerne land. Disse slemme misjonærene, som i kull etter kull ble spredd utover i verden, var høyst forskjellige og opplevde litt av hvert lenge etter at Stavanger og Norge var sunket ned bak horisonten.

Mange av disse slemme Stavanger-misjonærene er helt ukjente for folk flest. Men selv blant dem som er bevandret i misjonshistorien, kan det være enkelte som rister på hodet når de blir spurt om Rosaas: «Nei, ham kjenner jeg ikke noe til». Men når vi nevner at han ble grunnlegger av en vakker og meget interessant badeby, at han grunnla en av verdens største spedalskekolonier, at han har levert interessante naturvitenskapelige funn til minst seks forskjellige land, så må vel leseren medgi at det kunne være verdt å få vite mer om denne mannen.

Han var sørlending fra Iveland, født i 1869, og titulerte seg selv til å begynne med som gårdmannssønn. Han fikk altså, som vi vil ha forstått, sin utdanning ved den tradisjonsrike misjonsskolen i Stavanger i en oppgangstid for landet. 1860-årene kom med liv og tiltak til lands og til vanns. Det var grotid i åndelig henseende også, og de karene som den gangen ruslet omkring i gamlebyen Stavanger, fikk uutslettelige inntrykk av vinnskjapighet, nøysomhet og foretaksomhet. Rosaas hørte ikke til de lærdeste i flokken, men han var langt over middels. Han

var en våken og interessert ung mann, så alvorligere ut enn han var, for når det kom til stykket, så må mannen ha hatt en god porsjon sans for humor, og mye sunt folkevett.

Han gjorde sin entré på Madagaskar i følge med hans høyerverdighet biskop Schreuder. Biskopen har ganske sikkert hatt et godt øye til den unge mannen, for han tok ham med seg på en undersøkelsesreise, og har øyensynlig oppdaget at det var tó i ham utover det vanlige. Han var meget underdanig som biskopens følgesvenn og mottok sterke inntrykk fra ham, som fulgte ham som ballast livet ut. Den første tiden der ute foretok han spredte undersøkelsesreiser før han slo seg ned et sted på den gassiske høysletta. Men hans historie begynner for alvor da han kom til Antsirabe, og det er her humoren melder seg, for han har selv fortalt at det var meget en gris som bante veien for ham på dette stedet. Den første hvite som overhodet slo seg ned for å bo i den lille gasserbyen, som hette Antsirabe, var Borgen. Det var en varmlodig Kongsberg-gutt, som så seg arg på det dronningens embetsmann gjorde. Han hadde fått bud om at dronningen var blitt en kristen. Og som lydig embetsmann døpte han alle de gasserne han kunne få tak i. Slik drev han på med å døpe hensynsløst, inntil det ble for meget for Borgen. En dag sendte Borgen tjeneren sin bort til embetsmannen med en grisunge for at embedsmannen også skulle døpe den. Gasserne er Østens folk. De taler i bilder og forstår bilder. Dronningens embetsmann forsto altfor godt. Han eksploderte og sa at det var hans simple plikt å døpe når dronningen var blitt en kristen. Og denne blodige fornærmelsen kom han aldri over. Han gjorde livet så surt for Borgen at denne ba sine kolleger om å bli forflyttet. Så bante da grisen veien for Rosaas.

På det tidspunkt var Antsirabe en husklynge med et kalkbrenneri og et forferdelig politisk fengsel. Ikke et tre, bare nakne bakker, øde og trist og steinet. Men Rosaas så med en gang mulighetene det stedet hadde. Kalkleiene, den sentrale beliggenheten fikk ham til å mene at Antsirabe i framtiden skulle bli det store sentrum i Madagaskars hjerte. Han tok først på å bygge det første skikkelige huset på stedet. Og så ble Ant-

sirabes historie i over tredve år knyttet til denne mannens navn.

Alle de politiske fangene hadde en underlig tilværelse. De måtte selv sørge for sitt underhold, og det var ikke så lett når de var lenket. Rosaas fikk lov å nytte så mange av dem som han kunne og ville som sine arbeidere, og han ble fangenes venn og velgjører. Med dem begynte han å rydde opp i landskapet, plante og bygge. Etter hvert skaffet han seg et laug med håndverkere som han selv utdannet. Og allerede i 1873, da dronningen med titusener i sitt følge passerte stedet, var det blitt et sted som både førsteministeren og andre øvrighetspersoner likte svært godt. Der leiret de forskjellige krigshærer seg, enten de dro mot sør eller nord. Det ble en voldsom trafikk. Stedet tok til å vokse. Rosaas likte seg.

Stedet er oppkalt etter et naturfenomen. Sirabe betyr rett og slett «meget salt». Saltet lå ofte som rim over markene i dal-søkket. Folk hadde lang erfaring i å lage salt av dette rimet. Her og der piplet det også litt varmt vann opp av jordsmonnet. Men det var ingen kilder å snakke om. Da hendte det noe som ikke bare ble til sælebot for den norske misjonæren, men noe som kom til å endre totalt både Rosaas' liv og Antsirabes liv. Han drev på med å samle sammen det varme vannet fra de forskjellige små pyttene for å gi en kollega et bad. Da så han det piplet opp ved en kalkstein, og så fikk han den ideen å grave ved siden av kalksteinen. Da han kom tilstrekkelig dypt ned, sprutet en flott varmekilde opp i dagens lys. Denne kalte han dronningens kilde. Han fikk blod på tann og grov fram den ene kilden etter den andre. Gasserne fulgte eksemplet. Om ikke lenge ble Antsirabe ikke bare saltbyen og kalkbyen, men også de varme kilders by.

Rosaas tok dette alvorlig. Han sendte prøver av vannet til doktor Borchgrevink, ja, like til professor Våge ved Christiania Universitet. Professor Våge sendte brev tilbake og sa at vannet var nær beslektet med Vichy-vannet i Frankrike. Sammen med Borchgrevink uteksperimenterte han forskjellige kurer, og så tok badelivet for alvor fatt. Det første badehuset reiste Rosaas

for norske misjonærer. Som en epidemi fulgte gasserne etter. Over den største og beste kilden reiste Rosaas med meget besvær et stort, staselig badehus av stein. Det ble overrakt til dronningen og førsteministeren ved en høytidelighet. En og annen kom nå ned fra hovedstaden og tok en kur hos Rosaas, og de følte seg friskere etter det. Snart løp ryktet fra mann til mann, og etter som årene gikk, begynte det å gå en jevn strøm av badende mennesker fra hovedstaden ned til Antsirabe.

Om disse badene kom Rosaas i skriftlig forbindelse med hele adelseliten på Madagaskar. I stasjonsarkivet finner en den dag i dag bunker med brev angående disse badene. Bl. a. er det 23 brev fra førsteministeren og en mengde fra andre regjeringspersoner, prinser og andre hvite personer av forskjellig nasjonalitet. Rosaas og Antsirabe ble siste mote i datidens Madagaskar. Han bygde gjestehus, som han meget sjenerøst stilte til disposisjon for de besøkende. Det er morsomt å lese disse brevene der på Antsirabe gamle stasjon. Det er kulturdokumenter fra den tiden da Madagaskar ble styrt av sin egen gassiske regjering. På grunn av brevene ble Rosaas dus-venner med alle spissene i landet. Antsirabe får et uvant oppsving som feriested for hovedstadens aristokrater. Og Rosaas fryder seg selvsagt enda mer. Det er hans Antsirabe som går fram i velmakt. Og dette badelivet florerte fritt og uhemmet inntil den fransk-gassiske krig i 1895. Da ble det en brå slutt på Rosaas' storhetstid som badesjef og privat helsedirektør. Den franske stat eksproprierte samtlige kilder, og siden ble det forbudt å ha noe med badene å gjøre uten gjennom franske autoriteter. Men disse kilder, som Rosaas egenhendig har gravd fram av den interessante gassiske jord, de bygde Frankrike siden videre på. Med egenartet arkitektonisk sans laget de en herlig innsjø i bunnen av dalsøkket, og på haugen bygde de et stort badehotell. De glemte at det var en norsk misjonær, en av disse slemme fra Stavanger, som hadde skapt det nye Antsirabe av intet. Han ville sikkert heller ikke ha vedkjent seg det moderne badelivet som i dag utfolder seg i denne perlen av en badeby. Men han grunnla tross alt

Antsirabe i de vel tjue årene han var eneste hvit mann bosatt i byen.

Men etter som Rosaas grov fram disse varme kildene, støtte han nokså dypt nede i jorden på underlige benrester og fossiler. Han ble uhyre interessert og grov etter hvert fram det ene skjelett etter det andre. Det viste seg at han hadde fått tak i utmerkede eksemplarer av den utdøde kjempefuglen Epiornis. Lekmannen satte seg inn i sakene og arbeidet intenst med å sette ben på ben sammen til et fullkomment skjelett. Etter hvert begynte det så å gå frasagn om hva den norske misjonæren på Antsirabe hadde funnet i jorden. Han var praktisk. Foruten det han selv fant, sendte han bud rundt til alle gasserne at de bare skulle grave fram ben og komme til ham med dem og få betaling for det. Det han fikk, lagret han oppe på det rommelige loftet sitt. Etter hvert gikk ryktet om disse funnene så langt at vitenskapsmennene fikk greie på det, og så begynte en ny klasse mennesker å interessere seg for Rosaas og hans kjære Antsirabe. Det var tyskeren Hildebrandt og franskmannen Müller som først ble interessert og kom til Antsirabe. Den ene grov bare en dag. Så åpnet Rosaas sjenerøst døren til loftet for ham og sa: vær-så-god, forsyn Dem, og mannen lot seg ikke beto ganger. Han fikk med seg et utmerket skjelett av kjempefuglen. Den andre vitenskapsmannen grov noen få dager, men fant ikke stort. Også han ble med en rømslig gestus invitert til dette loftet og fikk også med seg det han ønsket. Og så sendte disse vitenskapsmenn i tur og orden sine «funn» hjem til Europa. Enten de nå glemte å fortelle hvor de hadde fått «funnene» fra, eller det var deres mening å gjøre oppmerksom på det når de selv engang kom tilbake til sivilisasjonen, vil aldri bli klart, for de døde begge to der ute. Men de nye skjeletter, funnet på Rosaas' loft, fikk navn, ikke etter sørlendingen Rosaas, men henholdsvis etter Hildebrandt og Müller. Ja, slik går det ofte i denne verden. Rosaas var ikke engang nevnt som den som hadde gjort funnene, men han var norsk og fredsommelig og sa ikke noe på lange tider. Men da det til slutt kom på trykk at det ene skjelett var blitt kalt Epiornis Hildebrandtis og det andre

Epiornis Müllerornis, syntes antakelig han selv det gikk vel vidt, og så skrev han til museet i Paris og fortalte hvordan det egentlig hang sammen. Han fikk et hyggelig brev tilbake om at man skulle offentliggjøre den riktige sammenheng. Men det ble aldri gjort. I stedet ble det inntatt en notis i det hederskronte tidsskriftet Antananarivo Annual om at ettertiden skulle ha greie på at disse skjelettene ikke ble funnet av vitenskapsmennene Müller og Hildebrandt, men av Rosaas. Hans funn ble også spredt over 6 land.

Alt dette syslet Rosaas med uten å forsømme sitt egentlige arbeid som misjonær. Han fikk i virkeligheten oppleve at Antsirabe også i misjonshenseende raskt passerte alle andre stasjoner og ble norsk misjons største og rikeste felt. Med nybyggerens intuitive sans valte han store og gode jordstykker i byen og omegnen til den norske misjon. Hans framsyn har siden vært til uvurderlig gagn for alt norsk misjonsarbeid i byen. Med engang han kom dit, begynte han å plante trær. Og det fortsatte han med livet ut. Det er ingen som i dag kan telle alle de trærne Rosaas har plantet i parkbyen Antsirabe. Da han i 1887 kom tilbake etter et kortere besøk i Norge, fikk han på reisen en ny, stor idé. Han som hadde gjort den skitne industribyen Antsirabe til badebyen og feriebyen Antsirabe, han skulle nå også gjøre den til spedalskebyen Antsirabe.

Det var et beleilig tidspunkt han startet sitt arbeid på. En mesén hadde nettopp fortalt at hvis noen ville ta seg av de spedalske på Madagaskar, skulle han yte betydelig støtte. Det tok Rosaas som et guddommelig vink, og så begynte han, godt støttet av stedets kristne menighet. En vid, svakt skrånende slette like ved byen ble av den gassiske regjering satt til side for formålet, og så begynte planeringen av tre spedalskelandsbyer og en skogplanting som aldri før. Men et slikt anlegg måtte ha vann, og det en vannledning som ikke ville forurense vannet for andre. Nå fant han restene av en eldgammel vannledning der i strøket, et meget interessant bevis på hvor gammel plantekulturen var der i landet. Han fulgte denne gamle vannledningen og skjønnte at kilden var nord i fjellene. Det betydde at hver

mann i strøket måtte mobiliseres dersom en skulle få vannet fram. Guvernøren ble fyr og flamme for tanken, og så grov de under Rosaas' ledelse en ny, svær vannkanal. Kilden var så rik at de besluttet seg til å dele kanalen i to like ved byen og føre den ene armen tvers gjennom bebyggelsen. Dermed skaffet Rosaas Antsirabe dens første vanningsystem. Det er i funksjon den dag i dag, nå langt under jorden. Og samtidig med dette la Rosaas ut byens første skikkelige gate langs vannrennen.

Men det var spedalskeanlegget som var hovedsaken. Etter hvert reiste det seg over hundre bygninger. Den første spedalske måtte man gå på jakt etter, men da han først var kommet dit, så spredte ryktet seg til alle de andre spedalske om dette nye kjærlighetens sted. Siden kom de i hundrevis. Av norsk legevitenskap hadde de fått i oppdrag å være med på å bevise at spedalskheten ikke var arvelig, og denne oppgave løste de gjennom det barnehjemmet de opprettet for spedalskes barn. De nyfødte ble tatt fra foreldrene med en gang og isolert. Spedalskeanlegget på Antsirabe ble etter hvert så kjent at det tiltrakk seg den store verdens oppmerksomhet, og da søster Marie Føeid i 1890 sluttet seg til, kommenteres hennes mot ikke bare i Europa, men også i amerikanske blad. Anlegget var i sin tid verdens største, og sannsynligvis også det rensligste. Det var vel først og fremst for sin innsats for de spedalske Rosaas fikk sin norske medalje. Han fikk også general Gallienis uforbeholdne ros for sin vidsynte humanitære innsats. Hundrer av spedalske velsignet hans minne. I en gammel utgave av den offisielle franske avis for Madagaskar finnes det gjengitt en hylningstale fra Gallieni til Rosaas for alt det han hadde gjort for Antsirabe, og en svartale fra Rosaas om hvordan han så på sin misjonærgjerning, — å lindre nød, hjelpe befolkningen i sosial henseende, men først og fremst å forkynne evangeliet. Ja, den som i dag rusler omkring i Antsirabes avenyer og hører orgelbruset og mektig sang fra den store kirken, han vil sanne at bare den tusentallige forsamlingen som møtes der, og de tusen skolebarn som fyller de norske skolene er et gripende monument som

forteller sin egen mektige historie om en av disse slemme misjonærene fra Stavanger.

Rosaas' stasjonshus har fått sin egen historie. Det har av Gallieni fått titelen «La Maison historique». Grunnen er at under det voldsomme opprøret som herjet Innlandet i slutten av forrige århundre, ble en rekke kvinner og barn og franskmenn innesluttet i dette huset, som var det solideste i byen. Tusener av ville opprørere kringsette det. Kampen raste i noen dager. Gang på gang forsøkte opprørerne å svi av huset, men de franske soldatene kjempet tappert. Ryktet var gått både sør og nord om et voldsomt blodbad. Heldigvis kom den gassiske general Radafy med unnsetningstropper i siste liten. Enda kan man se skyteskår og merker etter kuler i det ærverdige huset. Det var den mest dramatiske episode i Antsirabes historie. Og det undrer oss ikke at Gallieni særlig ønsket å bli vist rundt i det huset. Både han og alle de andre priste seg lykkelig over at Rosaas hadde bygd så solid.

En fransk professor har ment at Rosaas' betydning for Antsirabe var så stor at det var en skam om man skulle tie med den lenger. Selv om en ikke vil erkjenne hans innsats på alle områder i byens materielle og åndelige liv, så burde en iallfall hedre den første europeer som ensom bodde der i så mange år. Og da kruttøyken hadde lagt seg etter siste verdenskrigen, kom der en mann og slo opp et skilt på en liten sentralt beliggende trekant midt i Antsirabes hjerte og rett foran den gamle tradisjonsrike norske stasjonen. På skiltet sto det «Square Rosaas».